

पाठ – 4

सदैव पुरतो निधेहि चरणम्

अभ्यासः

Q1. पाठे दत्तं गीतं सस्वरं गायत।

Answer. स्वयं प्रयास करे।

Q2. अधोलिखितानां प्रश्नानाम् उत्तराणि एकपदेन लिखत-

(क) स्वकीयं साधनं किं भवति?

(ख) पथि के विषमाः प्रखराः?

(ग) सततं किं करणीयम्?

(घ) एतस्य गीतस्य रचयिता कः?

(ङ) सः कीदृशः कविः मन्यते?

Answer. (क) बलम्।

(ख) पाषाणाः।

(ग) ध्येय स्मरणम्।

(घ) श्रीधर भास्कर वर्णेकरः।

(ङ) राष्ट्रवादी।

Q3. मञ्जूषातः क्रियापदानि चित्वा रिक्तस्थानानि पूरयत- निधेहि विधेहि जहीहि देहि भज चल कुरु यथा-त्वं पुरतः चरणं निधेहि।

(क) त्वं विद्यालयं _____।

(ख) राष्ट्रे अनुरक्तिं _____।

(ग) मह्यं जलं _____।

(घ) मूढ! _____ धनागमतृष्णाम्।
(ङ) _____ गोविन्दम्।

(च) सततं ध्येयस्मरणं _____ ।

Answer. (क) त्वं विद्यालयं चल।

(ख) राष्ट्रे अनुरक्तिं विधेहि।

(ग) मह्यं जलं देहि।

(घ) मूढ! जहीहि धनागमतृष्णाम्।

(ङ) भज गोविन्दम्।

(च) सततं ध्येयस्मरणं कुरु।

Q4. (अ) उचितकथनानां समक्षम् 'आम्', अनुचितकथनानां समक्षं 'न' इति लिखत-

यथा	पुरतः चरणं निधेहि ।	आम्
(क)	निजनिकेतनं गिरिशिखरे अस्ति ।	—
(ख)	स्वकीयं बलं बाधकं भवति ।	—
(ग)	पथि हिंस्त्राः पशवः न सन्ति ।	—
(घ)	गमनं सुकरम् अस्ति ।	—
(ङ)	सदैव अग्रे एव चलनीयम् ।	—

(आ) वाक्यरचनया अर्थभेदं स्पष्टीकुरुत-

परितः

पुरतः

नगः

नागः

आरोहणम्

अवरोहणम्

विषमाः

समाः

Answer. (अ)

यथा	पुरतः चरणं निधेहि ।	आम्
(क)	निजनिकेतनं गिरिशिखरे अस्ति ।	आम्
(ख)	स्वकीयं बलं बाधकं भवति ।	न
(ग)	पथि हिंस्राः पशवः न सन्ति ।	न
(घ)	गमनं सुकरम् अस्ति ।	न
(ङ)	सदैव अग्रे एव चलनीयम् ।	आम्

(आ) परितः – ग्रामं परितः उद्यानम् अस्ति। पुरतः – सत्यं पुरतः विजय अस्ति। नगः – हिमालयः एक महान् नगः अस्ति। नाग – शिवः नागः धारयति। आरोहणम् – किञ्चित् यात्री वसयाने आरोहणम् करोति। अवरोहणम् – किञ्चिदपि वसयानात् अवरोहणम् करोति। विषमाः – सन्मार्गाः विषमाः भवति। समाः – कुमार्गाः समाः भवति।

Q5. मञ्जूषातः अव्ययपदानि चित्वा रिक्तस्थानानि पूरयत- एव खलु तथा परितः पुरतः सदा विना

(क) विद्यालयस्य ————— एकम् उद्यानम् अस्ति।

(ख) सत्यम् ————— जयते।

(ग) किं भवान् स्नानं कृतवान् ————— ?

(घ) सः यथा चिन्तयति ————— आचरति।

(ङ) ग्रामं ————— वृक्षाः सन्ति।

(च) विद्यां ————— जीवनं वृथा।

(छ) ————— भगवन्तं भज।

Answer. (क) विद्यालयस्य पुरतः एकम् उद्यानम् अस्ति।

(ख) सत्यम् एव जयते।

(ग) किं भवान् स्नानं कृतवान् खलु?

(घ) सः यथा चिन्तयति तथा आचरति।

(ङ) ग्रामं परितः वृक्षाः सन्ति।

(च) विद्यां विना जीवनं वृथा।

(छ) सदा भगवन्तं भज।

Q6. विलोमपदानि योजयत-

पुरतः

विरक्तिः

स्वकीयम्

आगमनम्

भीतिः

पृष्ठतः

अनुरक्तिः

परकीयम्

गमनम्

साहसः

Answer.

पुरतः	पृष्ठतः ।
स्वकीयम्	परकीयम् ।
भीतिः	साहसः ।
अनुरक्तिः	विरक्तिः ।
गमनम्	आगमनम् ।

Q7. (अ) लटलकारपदेभ्यः लोट्-विधिलिङ्लकारपदानां निर्माणं कुरुत-

लटलकारे	लोटलकारे	विधिलिङ्लकारे
यथा-पठति	पठतु	पठेत्
खेलसि	_____	_____
खादन्ति	_____	_____
पिबामि	_____	_____
हसतः	_____	_____
नयामः	_____	_____

(आ) अधोलिखितानि पदानि निर्देशानुसारं परिवर्तयत-

यथा – गिरिशिखर (सप्तमी-एकवचने)

गिरिशिखरे

पथिन् (सप्तमी-एकवचने)

राष्ट्र (चतुर्थी-एकवचने)

पाषाण (सप्तमी-एकवचने)

यान (द्वितीया-बहुवचने)

शक्ति (प्रथमा-एकवचने)

पशु (सप्तमी-बहुवचने)

Answer. (अ)

लटलकारे

लोटलकारे

विधिलिङलकारे

यथा-पठति

पठतु

पठेत्

खेलसि

खेल

खेले:

खादन्ति

खादन्तु

खादेयु:

पिबामि

पिबानि

पिबेयम्

हसतः

हसताम्

हसेताम्

नयामः

नयाम

नयेम

(आ)

यथा – गिरिशिखर (सप्तमी-एकवचने)

गिरिशिखरे

पथिन् (सप्तमी-एकवचने)

पथि

राष्ट्र (चतुर्थी-एकवचने)

राष्ट्राय

पाषाण (सप्तमी-एकवचने)

पाषाणे

यान (द्वितीया-बहुवचने)

यानानि

शक्ति (प्रथमा-एकवचने)

शक्तिः

पशु (सप्तमी-बहुवचने)

पशूनाम्